

dıyla fıkıh ve fıkıh usulü kavramlarına ve buna bağlı olarak fıkıh meselelerine getirdikleri yeni yorum çerçevelerine karşı da tenkit yazıları kaleme almıştır. Bu yazılarda kadının konumu, dörde kadar kadınla evlenmeye cevaz meselesi gibi konular ağırlıktadır. Tenkitlerine ve tartışmalarına bakıldığında onun modernleşmeye karşı çıkmaktan çok, bu uğurda öne sürülen fikirlerin seviyesi ve mantığı ile ciddi olarak uğraştığı görülecektir.

Bazı Eserleri: *Temrînât-Sarf-ı Arabî'ye Mahsus Temrînât* (Galatasaray Ders Nazırı Cemil Bey'in yazdığı *Sarf-ı Arabî* kitabının tatbik ve temrinleri, 1900); *Hikmet Dersleri* (1913); *İslâm'da Dâvâ-yı Kavmiyet* (1914); *Felsefe Dersleri* (1914); *Mebâdî-i Felsefeden Birinci Kitap İlmü'n-Nefs* (G.L. Fonsegrive'den geniş notlarla tercüme, 1915; kitaptaki kavram çalışmalarının tamamı *Bir Felsefe Dili Kurmak* adlı eserde mukayeseli olarak ve sözlük standartlarında neşredilmiştir); *İlm-i Mantık* (Elie Rabier'den tercüme, 1919). *Ahlâk-ı İslâmiye Esasları* (1924); *Kırk Hadis* (Nevevî'den tercüme, 1925); *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tercîd-i Sarîh Tercemesi* (I ve II. C., 1928; vefatı üzerine III. cildin ve diğer ciltlerin tercüme-leri Kâmil Miras tarafından tamamlanarak yayıma hazırlanmıştır. Eserin I. cildi hadis usulü ve tarihi kitabıdır).

KAYNAKÇA

Babanzâde Ahmet Naim: *Hayatı - Eserleri - Fikirleri*. ed. M. Cüneyt Kaya - İsmail Kara. İstanbul 2018.

Çakan, İsmail L. "Babanzâde Ahmed Naim". *DİA*. 1991, IV, 375-376.

Çankaya, Ali. *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*. Ankara 1968, III, 598-606.

Engin, Osman N. "Babanzâde Ahmet Naim-Şahsiyeti ve Eserleri". *İslâm Ahlâkının Esasları'nın başında*, İstanbul 1963.

Fazıl Ahmed. "Ahmed Naim". *Yeni Ses*. sy. 279, 7 Kânunuevvel 1926, s. 2.

Hansu, Hüseyin. *Babanzâde Ahmet Naim*. İstanbul 2007.

İz, Mahir. *Yılların İzi*. İstanbul 1975.

Kara, İsmail. *Bir Felsefe Dili Kurmak: Modern Felsefe ve Bilim Terimlerinin Türkiye'ye Girişi*. İstanbul 2001.

a.mlf. "Felsefe ve Tefelsüf-Türkiye'de Felsefenin Dili Niçin Yok?". *Din ile Modernleşme Arasında* içinde, İstanbul 2003, s. 219-249.

a.mlf. *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi*. İstanbul 2011, I, 361-397.

"Macit Gökberk'le Söyleşi". *Macit Gökberk Armağanı* içinde, Ankara 1983, s. 3-17.

M. Cevdet [İnançalp]. *Müderres Ahmet Naim*. İstanbul 1935.

Yahya Kemal. *Siyasî ve Edebî Portreler*. İstanbul 1968.

İsmail KARA

Bâbümrâmâ'de yer alan Bâbü Şah minyatürü

BÂBÜR

(1483-1530)

Bâbürlü Devleti'nin kurucusu, âlim, şair.

Fergana'nın başşehri olan Endican'da dünyaya geldi. Asıl adı Zahîrüddin Muhammed'dir. Babası, Emîr Timur'un (1336-1405) dördüncü kuşak torunu Ömer Şeyh Mirza (1456-1494), annesi Cengiz Han soyundan Kutluk Nigâr Hanım'dır. Zahîrüddin Muhammed ismini zamanının saygın Nakşibendî meşayihinden ve kendisinin hayatında manevi tesiri çok olan Hoca Ubeydullah (1404-1490) vermiştir. "Cesur, kahraman" gibi anlamlar taşıyan Bâbü ise lakaptır.

Bâbü'nün beşinci kuşaktan atası Emîr Timur, Mâverâünnehir'de XIII. yüzyıldan itibaren, Türkleşmeye, İslamlaşmaya başlamış olan Çağataylar'dan bir hanın yanında "bey" olarak 1370 yılında tarih sahnesine çıktı. Daha sonra İdil'den Hindistan'a, Tanrı dağlarından Anadolu'ya kadar geniş topraklara hükmetti ve en son Çin seferinde yolda hastalanarak öldü (1405). Töre gereği devlet, oğulları arasında paylaşıldı. En genç oğlu Şâhruh (1407-1447) Horasan'da Herat merkezli olarak Timurlu Devleti'ni devam ettirdi. Bâbü'nün dedesi Timur'un

üçüncü oğlu Mîrân Şah Mirza'ya ise Fergana bölgesi kalmıştı. Bâbüir küçük yaşta vali unvanı ile görevlendirildiği Endican'da eğitimini ve gelişimini devam ettirirken babasının bir kaza sonucu vefatı üzerine Fergana'ya gelerek 10 Haziran 1494 tarihinde henüz on iki yaşında tahta çıktı. Fergana tahtında iken Özbekler karşısında tutunamayınca (1514) Hindistan'a yöneldi ve burada Bâbürlü Devleti'nin temellerini attı.

Bu dönemde Hindistan'ın büyük kısmı Gur Hükümdarı Muizzüddin Muhammed'in 1206 yılında Kuzey Hindistan'a vali tayin ettiği Kutbüddin Aybeg tarafından kurulan Delhi (Türk) Sultanlığı'nın hakimiyeti altındaydı. Bâbüir Şah 1524 yılına kadar bölgeye dört sefer düzenleyerek Kuzey Hindistan'a yerleşti. Daha önce Timur Kuzey Hindistan'a hâkim olduğu için de Delhi civarında hak iddia ediyordu. Bu sıralarda doğan bir şehzadesine Hindâl adını koymasının Hindistan'ın fethine verdiği önemin işareti idi.

1525 yılında son Delhi sultanı İbrâhim Lûdî'nin kardeşleri ve kumandanları onun acımasız tutumundan dolayı ayaklanıp yardım için Bâbüir'ü Hindistan'a davet ettiler. Bunun üzerine Hindistan'a yönelerek İbrâhim Lûdî'ye karşı ünlü Pânîpet zaferini kazandı (1526). Bu zaferden sonra Kandehar'dan Bengal'e kadar olan topraklar Bâbürlüler'in eline geçti. Osmanlı Padişahı Kanûnî Sultan Süleyman'ın Macaristan seferine çıktığı günlere rastlayan Pânîpet Savaşı sayıca kendilerinden çok fazla bir orduya karşı kazanılan askerî başarıyla Bâbüir'ün bu alandaki kabiliyetini ortaya koyduğu gibi XVI. yüzyılda İslam tarihinin en önemli olaylarından biri olma özelliği de taşımaktadır.

Hindistan'daki bu büyük başarıdan sonra Bâbüir Şah'ın zaten iyi durumda olmayan sıhhati giderek bozuldu. Bu arada birkaç defa suikast atlattı. En son sarayında misafir ettiği İbrâhim Lûdî'nin annesi tarafından da zehirlenince rahatsızlığı ağırlaştı. Çocukları ile kumandanlarını çağırıp kendisinden sonra taht kavgası yaşanmaması için vasiyet ederek büyük oğlu Hümâyûn'un padişah olmasını istedi ve kırk sekiz yaşında vefat etti (1530). Kâbil'de defnedildi. Geride dokuzu erkek, sekizi kız on yedi çocuğu kaldı.

Bâbüir Şah'ın müstesna bir devlet kurucu, askerî deha ve cesur bir kumandan olduğu kadar seçkin nitelikli bir sanat, edebiyat, musiki, bilim ve kültür adamı vasfını da taşıdığı neredeyse bütün kaynaklar tarafından kaydedilmiştir. Bu özellikleri ile yalnız Türk tarihinde değil insanlık tarihinde de nadir rastlanan simalar arasında seçkin bir mev-

kide bulunmaktadır. Mücadeleci karakteri, sabır ve metaneti, askerî ve idarî mahareti ile sanatçı ruhu ona sadece yaptıkları ile değil yazdığı kültür, sanat-edebiyat eserleri ile de adını tarihe naksetme imtiyazı sağlamıştır.

Bâbüir Şah dönemin hususiyetlerine uygun olarak iyi yetişmiş, yetiştirilmiştir. Bilim, kültür, şiir ve edebiyatın itibar görüp desteklendiği bir medeniyet havzasının Semerkant-Herat-Buhara gibi ilim ve sanat merkezlerinde yaşamış olmak tabii olarak onu bu geleneğin mirasçısı kılmış görünüyor. Uluğ Bey (1394-1449), Hüseyin Baykara (1438-1506) gibi tarihin bu alanlardaki birikimleriyle kaydettiği hanedan büyüklerinin yanı sıra Ali Şîr Nevâyî (1441-1501) gibi bir abide şahsiyetin ikliminde yetişmiş olması zaten bir imtiyaz keyfiyetindedir. Bu ayrıcalık kendisinden sonraya da taşınmış, çocukları ve torunları da geleneği devam ettirerek kızı Gülbeden Begüm, *Hümâyûnnâme*'yi yeğeni Haydar Mirza ise bölgenin temel tarihî kaynaklarından *Târîh-i Reşîdî*'yi yazmışlardır. Kendisi de son derece hareketli, meşakkatli ve fırtınalı bir siyasî-askerî hayat sürmüş olmasına rağmen, yazarak eserler üretmek üzerine de yoğunlaşmıştır. Günümüze bunlardan beşi ulaşmıştır: *Vekâyî*, *Risâle-i Arûz*, *Mübeyyen der Fıkıh*, *Risâle-i Vâlidîyye Tercümesi* ve *Dîvân*.

1. *Bâbüir-nâme (Vekâyî)*: Çağatay Türkçesi'nin şaheserlerinden kabul edilen *Bâbüir-nâme*, Türk dilindeki ilk hatırat eseri olup aynı zamanda dünya klasiklerindendir. Çeşitli nüshalarında ve kaynaklarda *Vekâyî*, *Tarih*, *Vâkıa-nâme*, *Vâkıât-ı Bâbüir*, *Tüzük-i Bâbüir*, *Bâbüriye* ve *Bâbüir-nâme* adlarıyla da zikredilir. Yalnız Doğu Türkçesi'nin değil, bütün Türk dilinin en güzel mensur metinlerinden biri olarak kabul edilir. Bir mukaddime olmaksızın Bâbüir Şah'ın on iki yaşında Fergana tahtına çıkışı ile başlayıp ölümünden bir yıl öncesine kadar olan Fergana (1494-1503), Kâbil-Afganistan (1504-1520) ve Hindistan (1525-1529) dönemleri olayları ana hatları ile anlatılmaktadır (1494-1529). Ancak Bâbüir'ün hayatının eserde yer almış olması beklenen on sekiz yıllık kısmı henüz tespit edilebilmiş değildir. Bu eksiklik *Bâbüir-nâme*'yi tam şekliyle gördüğü bilinen yeğeni Mirza Muhammed Duğlat'ın *Târîh-i Reşîdî*'sinde verdiği bilgilerle kısmen giderilebilmektedir.

Bâbüir Şah'ın daha sağlığında istinsah ile çoğaltılan eser XVI. yüzyılda Farsça'ya, XIX. yüzyıldan itibaren de Batı dillerine tercüme edilmiştir. Eserin mevcut on üç nüshasından en önemlileri Haydarâbâd, Kazan, Tahran nüshalarıdır. En sağlam

metnin ise, tıpkıbasımı A. Beveridge tarafından yapılan ve 1700'lü yıllara tarihlenen Haydarâbâd nüshası olduğu belirtilir. Anadolu Türkçesi'ne ise Reşit Rahmeti Arat tarafından aktarılmıştır (Ankara 1943-46; 2. baskısı 1987). Eserin Doğu ve Batı dillerine çok sayıda tercümesi de yapılmıştır.

2. *Risâle-i Vâlide Tercümesi*. Bâbü'r'ün üzerinde etkisi olan ve büyük saygı duyduğu Hoca Ubeydullah'ın tasavvuf ve ahlak konusunda kaleme aldığı Farsça risalesinin Türkçe manzum tercümesidir. Bâbü'r hatıratında, sıkıntıya düştüğü zamanlarda Ubeydullah'ı rüyasında gördüğünü, onun da çeşitli işaretler ile yardım ettiğini belirtir. 243 beyitlik tercümenin hastalıklardan mustarip olduğu bir zamanda şifa niyetine hazırlandığı anlaşılmaktadır. Çeşitli kütüphanelerde mevcut bulunan eserin Râmpûr ve İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan nüshalarının mukayeseli neşri Bilâl Yücel (Ankara 1995) tarafından gerçekleştirilmiş, ayrıca Ali Fuat Bilkın tarafından da Türkiye Türkçesi ile neşredilmiştir (İstanbul 2001).

3. *Mübeyyen*. 1522 yılında yazılmıştır. Bâbü'r Şah'ın Hanefî mezhebinin esaslarını öncelikle kendi çocukları Kâmrân ve Hümâyûn'a öğretmek niyetiyle yazdığı bir ilmihal keyfiyetindedir. Mesnevi nazım şeklinde 2258 beyittir. Eser "İman", "Kitâbü's-Salât", "Kitâbü'z-Zekât", "Kitâbü's-Savm", "Kitâbü'l-Hac" ve "Temmet" bölümlerinden oluşur. Çeşitli kütüphanelerde nüshaları ve baskıları mevcuttur. Eserin iki nüshaya dayanan karşılaştırmalı metni Tanju Oral Seyhan tarafından neşredilmiştir (İstanbul 2004).

4. *Aruz Risâlesi*. Ali Şîr Nevâyî'nin aruz hakkında yazdığı eserin eksikliklerini tamamlamak üzere hazırladığını belirttiği inceleme, tahlil ve değerlendirmeye dayalı nazarî bir eserdir. Bazı kaynaklarda eserin ismi *Mufasssal* olarak geçer. Risalede şiirlerinden örnekler verdiği şair sayısı yetmiş biridir. 500'den fazla vezin gösterilmiş olup bunlardan bazılarının kendi icadı olduğunu bildirir. İlk defa Mehmet Fuat Köprülü tarafından Paris Bibliothèque Nationale de France'deki bir yazmadan bulunup ortaya çıkartılan eser Said Bek Hasan (Taşkent 1971) ve V. Stebleva (Moskova 1972) tarafından tıpkıbasım olarak yayımlanmıştır.

5. *Dîvân*. Gazel, mesnevi, nazım, rubâî vb. formlarında 563 parça Türkçe şiir yer almakta olup beyitlerinin toplamı 2156'dır. Ayrıca Farsça olarak da kırk civarında şiir mevcuttur. Başlıca nüshaları Tahran, Paris, Râmpûr, Haydarâbâd ve İstanbul'da bulunmaktadır. XX. asrın başlarında iki defa (D. Ross 1910; Samyloviç 1917) neşredilen *Dîvân*'ın

Bâbü'r-nâme'den bir minyattür, (W.596.9b, The Walters Art Museum)

tenkitli (Gramer-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım) metni Türkiye'de Bilâl Yücel tarafından hazırlanmıştır (Ankara 1995).

Bâbü'r Şah'ın mevcut beş eserinden başka, kayıtlarda, musiki ve askerlik (harp) sanatı üzerine yazdığı iki ayrı eseriyle oğlu için yazdığı *Vesâyânâme* isimli bir eserinden daha söz edilmektedir. Ancak bunlar henüz tespit edilememişlerdir.

Bâbü'r Şah'ın sanatçı yönlerini tamamlayabilmek adına dikkate değer bir bestekâr olduğu, hatt-ı Bâbü'rî adıyla kullanılması kolay bir yazı şekli tasarladığı da ifade edilmelidir. Hatt-ı Bâbü'rî örneklerinden bazıları çok yakın zamanlarda ele geçmiştir. Bâbü'r'den tarihe intikal eden ve onun ile özdeşleşen eserleri arasında en önemli ikisinin *Vekâyi'nâme* ve Bâbü'r'lü Devleti olduğu herkes tarafından teslim edilir.

Vekâyi'nâme'nin, okuyucusunu doğrudan metnin ve hayatının şahitliğine dahil eden dili, Doğu Türkçesi olarak da bilinen Çağatay Türkçesi'dir. Konuşur gibi yalın, sade ve anlaşılır bir üslup kullanan Bâbü'r'ün amacının sanat kaygısından çok yaşadığı veya gördüğü olayları, etrafındaki insanları, ailesi ve çocuklarını, savaşları, isyanları, ihanetleri, dostlukları, mücadelelerini, seferlerini, zaferlerini, mağlubiyetlerini, keyif ve zevklerini kısacası tecrübe ettiği bütün hallerini kaydetmeye çalışmak olduğu anlaşılmaktadır. Anlatım tarzı ve kullandığı

üslubun Türkçe literatürde belki de ilk defa *Bâbürr-nâme*'de rastlanılan bir yenilik olduğu da dikkat çekmiştir.

Olayları anlatırken bahsi geçtikçe kişilerle ilgili bilgileri ve kanaatlerini de aktarmış, yaşadığı dönemin kültürünü ve hayat tarzını, zamanı ve mekânı gördüğü ve algıladığı gibi yansıtmıştır. Bu yüzden zamanının ve mekânının değer yargılarını da ihtiva ederek yiğitlik ve cesaret methedilip korkaklık, ihanet ve vefasızlık kınanırken iktidar ve ikbal için birbirlerinin kanlarını döken ihtiras sahiplerinin durumu ibretle anlatılır. Bâbürr Şah gördüğü yerlerin pek çok yönlerini de ayrıntılarıyla tasvir eder. Mesela Kâbil şehri ve etrafı, kasabaları, köyleri, tabiat şartları, iklimi, insanları, konuşulan dilleri, değerleri, ekonomik kaynakları ve imkânları gibi özellikleri sergilenir. Semerkant'a duyulan hasret ve sevgi hissedilir. Bâbürr'ün tasvir ve gözlem gücü aynı şekilde Hindistan ahvali ve oraya ait ayrıntılar kaydedilirken de dikkat çeker. Nitekim buraya has bitkiler, hayvanlar ile günlük hayat ve bununla ilgili hususlar yer yer uzun uzun anlatılmıştır. Bu bakımdan eser döneminin dil ve edebiyat malzemesi olmanın ötesinde ihtiva ettiği bilgiler itibarıyla de dil, tarih, edebiyat, minyatür, musiki, halk bilimi vb. birçok alana dair çok önemli kaynak değeri taşımaktadır. Bunlar arasında özellikle XV. yüzyılın son yarısı ile XVI. yüzyılın ilk yarısının Türkistan, Afganistan ve Hindistan için aynı zamanda vazgeçilmez bir tarih kaynağı olma bakımından istisnâ bir nitelik taşımaktadır. Bu yüzden de hakkındaki çalışmaların çoğu tarihle ilgilidir. Bunda Bâbürr'ün kişisel hususiyetlerinin yanı sıra elbette onun bir hanedan ve tarihte büyükler arasında yer alan bir devletin kurucusu olmasının da payı büyük olmalıdır.

Eserde baştan sona bir açık yüreklilik hâkimdir. Her sözünün hakikat ve her işi de olduğu gibi yazdığını ifade ederek ayrıca bunu teyit eder. Ancak bazan öfkesi ifadelerine yansır ve bu hakikat iddiasını gölgeleyecek duygu taşmaları da görülür. Mesela Semerkant'ı kendisinden alan Şibani (Şeybânî) Han'a karşı sarfettiği tahkir edici sözler bunlar arasındadır. *Bâbürr-nâme*'de yer yer iç hesaplaşma, tövbe ve pişmanlık ifadeleri de göze çarpar.

Tarihte Bâbürr Şah gibi devlet ricalinin hatıralarını daha çok kendi yapıp ettiklerine meşruiyet amacıyla yazdıkları görülür. Onun kendini anlatırken özel zaafalarını ve kusurlarını bile kaydetmiş olması pek rastlanılmayan bir hususiyettir. Bâbürr Şah'ın özellikle bu tür açık sözlülüğü çok dikkat çekmiş, sebepleri tartışılmış, hatta *Vekâyi'nâme*'nin asıl nüshasının ortada olmayışı sebebiyle eserin farklı

nüshalarında bazı müstensih ilavelerinin bulunabileceğine dair ihtimaller bile gündeme gelmiştir.

Bâbürr Şah insan olarak da saf gönüllüdür ve maneviyata tam bir teslimiyeti söz konusudur. Bu teslimiyet ve inanmışlık muhtelif vesilelerle okuyucunun karşısına çıkar. Tarihin akışını değiştiren Hindistan fethinin kendi güç ve iradesi ile değil de Allah'ın lütfu ile gerçekleştiğini söylemesi böyle bir duygunun eseridir. Bu savaşta esasen şehit olmak istediğini, ancak Allah'ın lütfuyla gazilik mertebesine erdiğini de kaydeder.

İslam, Bâbürr Şah için sadece bir inanç meselesi değil, aynı zamanda hayatını yoğuran kültürel bir kimliktir. Bu husus onun olayları anlamlandırmasında açıkça görülmektedir. Mesela Hindistan'da müşahade ettiği zaman birimlerini dinî referanslarla anlatma gayreti tam da bununla ilgilidir: "Bir pelda (dakika) sekiz defa Kulhuvallah sûresi, bismillah ile birlikte okunabildi" (Bâbürr, 1946: II, 327-328).

Bir edip ve şair olarak da temayüz eden Bâbürr Şah'ın şiirlerinin bazı şair hükümdarlarınkinden farklı olarak usul ve ölçüler ile geleneğe vakıf, mâna ve ifadesi güçlü, hayali geniş bir şairin dizeleleri olduğu uzmanlarınca kaydedilmiştir. Şiirlerinde derunî tasavvuf konularından kahramanlık duygularına pek çok temanın işlendiği, kendisinin de Doğu Türkçesi alanında Ali Şîr Nevâyî'den sonra yetişen en büyük şair olduğu yine edebiyat tarihçileri tarafından dile getirilmiştir.

Yazarlığının yanı sıra Bâbürr Şah aynı zamanda bir ilim ve sanat hâmisidir. Özellikle Hindistan yıllarında Türkistan'dan şairleri ve edipleri sarayına davet etmiştir. *Vekâyi*'de hemen her gün düzenlenen işret meclisleri ile bu meclislerde yaşananlar da anlatılır. Bu aynı zamanda bir hükümdarlık geleneğinin yansımasıdır.

Bâbürr Şah'ın çağlara etkisi bakımından insanlık tarihine mal olmuş en önemli eseri ise şüphesiz onun Hindistan'da kurduğu devletidir. Bu devlet kısa sürede Hint alt kıtasına hâkim olarak kendilerine tamamen yabancı bir coğrafyada yüzlerce farklı aidiyet ve kimlikten olan milyonlarca insanı 300 seneden fazla süren tek bir idare altında yaşatıp, bütün zamanlara damgasını vuran gelişmelerden birini gerçekleştirmiştir. Halbuki Bâbürr Şah *Bâbürr-nâme*'sinde kendisine sorun çıkaran bir emîre yazdığı mektupta Türk olduklarını açıkça belirtmiştir.

KAYNAKÇA

- Akün, Ömer Faruk. "Bâbürr-nâme". *DİA*. 1991, IV, 404-408.
Bâbürr, Gâzî Zahîrüddin Muhammed. *Vekâyi: Babur'un Hâtıratı*. çev. ve nşr. R. R. Arat. I-II, Ankara 1943-46.

- a.mlf. *The Bâbur-nâma*. çev. A. S. Beveridge. London 1905.
- a.mlf. *Babürnâme*. çev. R. R. Arat. İstanbul 2006.
- a.mlf. *Babürnâme'den Seçmeler*. haz. E. Teres. İstanbul 2011.
- Bayur, Yusuf Hikmet. *Hindistan Tarihi*. I-III, Ankara 1946-50;
- Çağma, Şükriye Duygu. *Babürnâme'de İsimlerin Kavram Alanlarına Göre Sınıflandırılması*. Dr.T, Erciyes Üniversitesi, 2020.
- Köprülü, M. Fuad. "Babur". *İA*. 1940, II, 180-187.
- Özcan, Azmi. "Hindistan (Tarih)". *DİA*. 1998, XVIII, 75-81.
- Pırlanta, İsmail. "Babür Şah'ın Hayatı ve Kişiliği". *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 10 (2016), s. 215-245.
- Qodirovna, Teshaboyeva Ziyodakhon. "Scientific and Theoretical Study of Baburname and its Translations into the World Languages". *Journal of Critical Reviews*. 7/3 (2020), s. 416-424.
- Şen, Mesut. *Gazi Zahirüddin Muhammed Bâbur, "Bâburname" I: Giriş-Metin, (Kâbil ve Hindistan Bölümleri)-Açıklamalı Dizin*. Dr.T, Marmara Üniversitesi, 1993.
- Yücel, Bilâl (haz.). *Bâbü'r Dîvânı (Gramer-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)*. Ankara 1995.

Azmi ÖZCAN

Karatay Müzesi'nde Selçuklu kadını gösteren çini örneği

BÂCİYÂN-ı RUM

XIII. yüzyılda Anadolu'da var olan kadın teşkilatı.

Türk-İslam toplum yapısında kadınlara medeniyetlerin gerçek kurucuları olarak müstesna bir yer ayrılmıştır. Âşıkpaşazâde'nin bâciyân-ı Rum olarak adlandırdığı zümre, gaziyân-ı Rum, ahîyân-ı Rum ve abdalân-ı Rum ile devletin dört temel direğinden biri olarak ifade edilir. Bâciyân-ı Rum sınıfının teşkilatlandırıcısı Fatma Bacı'dır. Bâciyân-ı Rum'un ahî topluluklarının hanımları ve kızlarından oldukları gerçeğinden hareketle Hacı Bektaş Velî'nin manevi kızının Ahî Evran'ın eşi ve Evhadüddîn-i Kirmânî'nin kızı olan Fatma Bacı olduğu düşünülmüştür. Ancak bu doğru değildir. Ahî Evran'ın eşi olan Fatma Bacı'nın da bâciyân-ı Rum'un önemli liderlerinden biri olduğu kesinse de Fatma Bacı, türbesi Konya'da bulunan Osmân-ı Rûmî'nin oğlu

Ali Mücerred'in kızı ve Şeyh Edhem'in babası Muînüddin Halil'in kız kardeşidir. O, ayrıca Ahmed Rifâî'nin kızı tarafından torunu ve Ahmed Bedevî'nin gelinidir.

Fatma Bacı, Sultan Baypars'ı Mısır'da köle iken sultan olmasının meşru zeminini hazırlayanların başında yer alan Ahmed Bedevî'nin oğlu Şemseddin Ahmed ile evlenmiştir. Hacı Bektaş Velî ile Ahmed Bedevî arasındaki ilişkiye dair Halvetî-Celvetî bir kaynak olan ve Aziz Mahmud Hüdayî tarafından kaleme alınan *Vâkı'ât* adlı eserde anlatılanların, vakfiyedeki bilgileri tasdikleyici mahiyette oluşu, Âşıkpaşazâde'nin kastettiği Fatma Bacı'nın Ahmed Bedevî'nin oğluyla evlenen ve aynı zamanda Ahmed Rifâî'nin de torunu olan kişi olduğunu kesinleştirir. Ahmed Bedevî'nin tasavvufî anlayış bakımından Ahmed Rifâî'nin bir takipçisi olarak kabul edildiği de bilinmektedir.

Moğollar'ın özellikle ikinci ve asıl büyük istilasından sonra, Mısır'daki kölemenleri Eyyûbîler'in yerine sultan nasbeden Ahmed Bedevî'nin oğlunun Anadolu'ya gelerek Fatma Bacı'yla (Hatun) evlenmesi, önemli bir gelişmedir. Konya'nın tamamen İlhanlılar'ın güdümüne girdiği zamanlarda, uçlarda Kayırhan/Kır Bey'e bağlı kalabalık Türkmen topluluklarının Ertuğrul Gazi'nin oğlu Osman Gazi'nin etrafında toplanmalarında, bu evliliğin önemli bir yeri vardır. Kalenderî-Haydarî ve daha sonra Bektaşîye olarak adlandırılacak olan ancak XVI. yüzyılın başlarına kadar Bâyezîdiye olarak mimlenen Horasan Melâmîliği ile Rifâiye ve Bedeviye'yi kendi şahsında birleştiren Fatma Bacı, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun dünyaya duyurulduğu yılda, Tokat'ta kendisine temlik edilmiş olan bazı köy ve çiftlikleri kocası Bedevîzâde Şemseddin Ahmed ile, yeğeni Şeyh Edhem b. Muînüddin Halil'in Bâyezîdiye Hankahı'na vakfetmiştir. Fatma Bacı'nın Şemseddin Ahmed ile olan evliliğinden doğan Muînüddin Âdil Bey'in Ali adında bir oğlunun da Bâyezîdiye Hankahı'na vakıflar tahsis ettiği anlaşılmaktadır. Âşıkpaşazâde, onun Hacı Bektaş Velî'nin mezarı üzerine bir türbe ve hankah yaptırıp postuna Abdal Mûsâ'yı oturttuğunu da yazar.

Fatma Bacı adının Osmanlı Devleti'nin teşkilatlanmasında çok önemli bir rolü bulunur. Yeniçeri Ocağı'nın pîri olarak Hacı Bektaş Velî'nin kabul edilmesi, tamamen Fatma Bacı ve temsil ettiği "bacılar birliği"nin eseridir. Devşirilmek üzere ailelerinden alınan çocukların "Türk'e verilmesi" geleneği, analar-bacılar tarafından yetiştirilen bu çocukların daha çocuk yaşlarından itibaren Hacı Bektaş Velî'nin ruhaniyeti ve ismiyle büyüme